

Analiza sadržaja kreativnog natječaja „Oboji svijet!“: tolerancija, (ne)nasilje i rješavanje sukoba u likovnim i literarnim radovima djece 7-18 godina

Ana Munivrana i Filip Gospodnetić

Forum za slobodu odgoja

Sažetak

Cilj ove pilot-analize bio je provjeriti zastupljenost i kvalitetu koncepata tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba u kreativnim radovima djece od 11 do 18 godina. Analizirajući osobitosti radova fokus je stavljen na: empatiju, komunikaciju, toleranciju, rješavanju sukoba i prevenciju nasilja, ali i na inovativnost te složenost rada.

Prisutnost različitih oblika nasilja (uključujući diskriminaciju i predrasude) svakodnevna su pojava u obrazovnom sustavu. U pilot-istraživanju analiziran je 141 rad iz kreativnog natječaja „Oboji svijet!“ iz 2012. godine, od čega je 20 filmova, 39 priča, 20 pjesama, 26 stripova, 15 slogana i 21 plakat.

Određeni su opći, ali i specifični kriteriji procjene, uzimajući u obzir specifičnost pojedine vrste rada. Opći kriterijisu bili: spol nasilnika, spol žrtve, prisutnost tjelesnog nasilja, prisutnost verbalnog nasilja, tipovi ovakvog nasilja, prisutnost emocija, vrste emocija, prikaz empatije, svijest o emocionalnom stanju druge osobe, prisutnost slogana, karakteristike savjeta koji su učenici davali.

Specifični kriteriji su definirani posebno u svakoj kategoriji rada (film, priča, pjesme i slogani, stripovi: plakati).

Zaključno, najveći je stupanj tjelesnog i verbalnog nasilja uočen u video uradcima, pričama i stripovima, a najmanji u sloganima, pjesmama i plakatima.

Količina empatije i svijesti o emocionalnim stanjima drugih osoba je relativno niska u svim radovima, ali u pričama je empatija najzastupljenija. Odgovornost za rješavanjem problema je nisko prisutna, a nedostatak prevencije sukoba je vrlo zamjetan. Rudimentarni prikazi mirnog procesa rješavanja sukoba dovode u pitanje učeničke percepcije ovog procesa i njihovu upoznatost s načinima na koje se može ostvariti.

Ključne riječi

dječje stvaralaštvo; kreativnost; prevencija; tolerancija

Uvod

Djeca i mladi jedna su od najranjivijih skupina društva kad se radi o pojavama predrasuda, stereotipa i odsustva tolerancije prema pojedincima ili grupama. Socijalnim učenjem, najčešće od bliskih osoba ali i putem medija usvajaju stavove o pojedinim skupinama društva. Neutemeljeni stavovi, naročito ako su negativni, mogu stvarati daljnje podjele i izolaciju, ali i rezultirati nasilnim oblicima ponašanja.

Upravo se pojave poput nasilja, diskriminacije, predrasuda i stereotipa snažno odražavaju na kvalitetu života, psihološku dobrobit te emocionalno i socijalno funkcioniranje, a na djecu ovi faktori imaju dugoročno vrlo štetan učinak.

Nasilje kao krajnja i neželjena posljedica ovih procesa je zamršen konstrukt čije izučavanje, prevenciju i suzbijanje otežava činjenica što se ono gotovo nikad ne javlja u jednom obliku, već u interakciji s drugim oblicima nasilja. Tad govorimo o višestrukom nasilju koje Higgins i McCabe (1998) opisuju kao istovremenu izloženost jednom ili više oblika zlostavljanja: spolnom zlostavljanju, tjelesnom zlostavljanju, psihološkom (emocionalnom) zlostavljanju, zanemarivanju te svjedočenju nasilja u obitelji. Uz navedenu podjelu, može se, prema Hamiltonovoj i Browneovoj (1998) taksonomiji viktimizaciju razlikovati po učestalosti zlostavljanja i broju zlostavljača, te se često nadopunjuje brojem oblika zlostavljanja kojima je osoba izložena.

Osobe koje su izložene nasilju trpe vrlo teške neposredne ali i dugoročne posljedice. Zlostavljanje u djetinjstvu ima učinka na neurološki i intelektualni razvoj, školski uspjeh i životna očekivanja, socio-emocionalni razvoj, socijalne odnose i ponašanje te mentalno zdravlje u cjelini (Ajduković, 2001.; prema Sesar, 2009), a izloženost tjelesnom i psihološkom zlostavljanju u djetinjstvu je povezana s niskim samopoštovanjem (Ćosić, Buljan Flander i Karlović, 2012). Posljedice u odrasloj dobi se manifestiraju u obliku kroničnih somatskih simptoma, respiratornih i gastrointestinalnih problema, lošijeg mentalnog zdravlja, povećanog rizika za razvoj anksioznog i depresivnog poremećaja, izraženijih traumatskih simptoma, te antisocijalnog i asocijalnog ponašanje (Higgins i McCabe, 2000; Farley i Patsalides, 2001).

Postoji i niz protektivnih faktora koji ublažuju posljedice u različitim okolnostima nasilja odnosno zlostavljanja. Među njima su inteligencija, privrženost, interesi, vještine suočavanja, odnosi s bliskim osobama i temperament (Ladd i Skinner, 2002; Schwartz i Proctor, 2000).

S obzirom na to da je čovjek po svojoj naravi društveno biće i traži prisutnost drugih da bi zadovoljio svoje potrebe, nasilje, diskriminacija, predrasude i netolerancija izlaze na vidjelo kroz njegove interakcije sa socijalnom okolinom. Većina je ljudi tokom djetinjstva i odrastanja doživjela iskustvo sukoba u obliku neslaganja, nerazumijevanja, povrede ili povrijeđenosti. Ponašanja u sukobu opisuju različiti modeli, kako bi se bolje objasnio, razumio, predvidio i kontrolirao odnos sukobljenih strana. Tatalović Vorkapić, Vlah, Mejovšek (2012) iznose da različiti autori klasificiraju ponašanje u sukobima između dva i osam obrazaca. Ipak, najčešća je klasifikacija od pet obrazaca ponašanja u sukobima poput Weeksove te Wilmot i Hockerove klasifikacije (prema Tatalović Vorkapić i sur. 2012). Ova klasifikacija uključuje dvije bipolarne dimenzije – brigu za sebe i brigu za druge. Briga za sebe sadrži polove visoke odnosno niske angažiranosti, a briga za druge polove niske odnosno visoke kooperativnosti. Obrasci rješavanja sukoba (suradnja, pobjeđivanje, kompromis, izbjegavanje, prilagodba) ovise o stupnju angažiranosti odnosno kooperativnosti strana uključenih u sukob.

Na razini individualnih faktora koji mogu doprinijeti pojavi sukoba, pa tako i nasilnog ponašanja, važno je spomenuti emocije, raspoloženja i emocionalnu (samo)regulaciju koji posreduju u međuljudskim odnosima. Dimenzije ličnosti, pak, posreduju i u raspoloženjima i emocionalnoj (samo)regulaciji.

Neki od najčešće primjenjivanih modela podjele raspoloženja su dvodimenzionalni modeli Russela te Larsena i Dienera (Mihaljević 2009). Ti autori dijele raspoloženja na dimenzije ugone-neugode te aktivacije-deaktivacije. Drugi, alternativan, ali također veoma zastupljen je model pozitivnih i negativnih afekata o kojima govore Watson i Tellegen, Tellegen, Watson i Clark (Mihaljević 2009). Crte ličnosti kao što su neuroticizam i ekstroverzija predviđaju i individualne razlike u raspoloženju (Costa i McCrae, 1980; Hepburn i Eysenck, 1989; prema Mihaljević 2009). Ulogu ličnosti u objašnjavanju raspoloženja i emocionalne samoregulacije ispitala je Mihaljević (2009) te utvrdila da su neuroticizam i ekstroverzija iz Eysenckovog modela ličnosti povezane s raspoloženjima. Neuroticizam bolje objašnjava negativna raspoloženja, a ekstroverzija pozitivna raspoloženja. Dakle, i crte ličnosti povezane s emocijama posreduju u sukobima, koji su u većini prožeti neugodnim emocijama.

Utvrđene su također i razlike između dječaka i djevojčica u stavovima prema obrascima ponašanja u sukobu, te tehnikama manipulacije. Tatalović Vorkapić i sur. (2012) su pokazali da se adolescentice i adolescenti razlikuju u stavovima prema

suradnji i pobjeđivanju kao obrascima rješavanja sukoba. Adolescentice su tako bile sklonije suradnji, a mladići pobjeđivanju u sukobu, što je u skladu s biološkom determiniranošću spolnih razlika, ali i razlikama u socijalizaciji istih (rodne razlike). Uočeno je i da su žene sklonije manipuliranju od muškaraca (Bratko, Butković, 2009). Manipulaciju Butković i Bratko (2009) objašnjavaju kao postupke kojima se ljudi služe da bi netko drugi za njih nešto napravio, popustio zahtjevu ili pristao na nešto. Prema nalazima istraživanja, žene se više koriste indirektnim taktikama ako žele prisiliti drugoga na nešto, ali se koriste i direktnim taktikama više od muškaraca. Direktne taktike se odnose na strategije kojima se postiže željeni cilj putem zamolbe ili indukcije pozitivnih emocija, a žene ih koriste najčešće kada žele dobiti nešto od suprotnog spola.

Jednim od ključnih pozitivnih faktora u međuljudskim odnosima smatra se empatija, koja ujedno ima i preventivno djelovanje na pojavu nasilja. U znanstvenoj literaturi uvriježilo se empatiju shvaćati kao sposobnost pojedinca da se stavi u položaj druge osobe (Davis, 1983), a ona uključuje afektivnu i kognitivnu komponentu. Afektivna komponenta označava emocionalni odgovor pojedinca na emocije, stanja i postupke druge osobe, a kognitivna komponenta znači razumijevanje tuđe perspektive, i time misaono shvaćanje emocionalnog stanja druge osobe (Davis, 1983). Empatična reakcija implicira emocije poput suosjećanja na tuđu patnju i ponašanja kojim bi se tuđa patnja ublažila (Cappadocia, Pepler, Cummings i Craig, 2012). U ovom kontekstu se prosocijalno ponašanje uzima kao indikator empatije, iako se bihevioralna komponenta empatije ne mora uvijek manifestirati. Sve veći opseg istraživanja u području psihopatologije upućuje na to da kognitivni aspekt empatije (intelektualno razumijevanje) može postojati uz odsustvo emocionalne i/ili ponašajne dimenzije empatije (Blair, 2005). Cappadocia i sur. (2012); Gini, Albeiro, Benelli i Altoe (2007) nalaze da empatije nema pri zlostavljanju vršnjaka, kao i kod onih koji pasivno opažaju zlostavljanje. Naposljetku, empatija je presudna za razumijevanje socijalnih interakcija te se smatra preduvjetom za upravljanje vlastitim ponašanjem i prosocijalnim ponašanjem prema drugima (Bellachi i Farina, 2012).

Uz crte ličnosti, empatiju, emocionalnu (samo)regulaciju, važnu ulogu u podizanju kvalitete vlastitog života, uključujući i kvalitetu odnosa prema drugim ljudima ima koncept suosjećanja prema samome sebi. To znači da ne zauzimamo osuđujući stav prema sebi kad smo izloženi negativnim i bolnim iskustvima, te da ih prepoznamo kao tipična ljudska iskustva

(Neff, 2003b). Neff (2003b) je ukazao na to da su povezanost s drugima te kvaliteta života pozitivno povezani sa suosjećajnošću sa samim sobom, a Akin, Kayış i Satici (2011; prema Akin, 2014) nalaze povezanost ovog koncepta sa primanjem i davanjem socijalne podrške. Osobe koje suosjećaju sa samima sobom percipiraju se nesavršenima, te lakše prihvaćaju svoja i tuđa ograničenja (Neff i Beretvas, 2012). Zanimljivo je kako ovaj konstrukt ima pozitivan ishod i na narušene međuljudske odnose. Suosjećanje prema samome sebi smanjuje emocionalnu patnju u procesu rješavanja sukoba. Na taj način se smanjuje intenzitet neugodnih emocija među ljudima u sukobu, što dovodi i do njegovog lakšeg razrješenja (Kelly, Zuroff i Shapira, 2009).

Uz postojeće spoznaje o nasilju i faktorima koji na njega utječu, rizičnim i protektivnim faktorima, posljednjih nekoliko desetljeća javljaju se brojni programi kojima se žele razviti socijalne i emocionalne vještine djece i mladih, a provode se u školama i u ostalim obrazovnim institucijama. Ti su programi nastali kao rezultat interdisciplinarnog pristupa te uključuju spoznaje iz inteligencije, razvojne psihologije, neurologije, te odgoja i obrazovanja (Munjas Samarin, Takšić, 2009). Kuterovac Jagodić (2003) objašnjava da razni programi potiču prepoznavanje i upravljanje vlastitim i tuđim emocijama, kontrolu vlastitih reakcija, empatiju i prosocijalno ponašanje te na taj način čine djecu otpornijom na probleme poput depresivnosti, delinkvencije, nasilja, zlorabe droga itd.

Osim što su utemeljeni na interdisciplinarnosti raznih znanosti, mnogi programi koji se bave socijalnim i emocionalnim učenjem se temelje na školskom kurikulumu. Payton, Wissberg, Durlak, Dymnicki, Taylor, Schellinger, Pachan (2008; prema Munjas Samarin, Takšić, 2009) su proveli metaanalizu 317 istraživanja kojima se proučavao učinak raznih programa za socijalni i emocionalni razvoj učenika od osnovnih do srednjih škola. Autori (Payton i sur 2008; prema Munjas Samarin, Takšić, 2009) su utvrdili pozitivan efekt ovakvih programa na učenike sa i bez emocionalnih i ponašajnih teškoća, kod rasno i etnički različitih učeničkih sredina, kod učenika u urbanim, suburbanim i ruralnim sredinama, te različitim dobnim skupinama. Autori su zaključili da ovakvi programi pospješuju socio-emocionalne vještine, povećavaju osjećaj povezanosti prema školi (obrazovanju), potiču prosocijalno ponašanje i akademsku izvedbu te smanjuju emocionalne teškoće i problematična ponašanja.

Na tragu ovih programa je i program „Oboji svijet šarenim bojama tolerancije“ kojim se potiču tolerancija, nenasilje i mirno rješavanje sukoba. Koncipiran je kao natječaj na koji

učenici osnovnih i srednjih škola šalju autorske originalne radove u kojima obrađuju navedene teme, a nastavnici u školama imaju ulogu mentora koji ih nadgledaju i usmjeravaju. Uz to, nastavnici koriste nastavne pripreme koje obrađuju teme tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba, što im olakšava rad i učeničko usvajanje osnova ovih koncepata. Stoga je u ovom istraživanju cilj bio provesti analizu radova da bi se utvrdila zastupljenost sadržaja koji se potiču ovim natječajem.

Metode

Problem i cilj istraživanja

„Oboji svijet šarenim bojama tolerancije“ je natječaj kojim se pokušava podići svijest o ulozi tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba među učenicima osnovnih i srednjih škola, što bi rezultiralo tolerantnijom i funkcionalnijom zajednicom. Postojanje ovako koncipiranog natječaja implicira nedostatak tolerancije u međuljudskim odnosima, kao i nepostojanje adekvatnih mehanizama konstruktivnog rješavanja sukoba. Cilj istraživanja je bio provjeriti zastupljenost koncepata tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba u radovima učenika osnovnih i srednjih škola koji su poslani na natječaj u 2012. godini.

Uzorak

Radovi analizirani u ovom istraživanju su bili video uradci, priče, pjesme, stripovi, slogani i plakati. U istraživanju je analiziran ukupno 141 rad: 20 filmova, 39 priča, 20 pjesama, 26 stripova, 15 slogana i 21 plakat. Radove su prijavljivali učenici od petog do osmog razreda osnovne škole i učenici srednjih škola Grada Zagreba i Zagrebačke županije, a 70% radova je bilo iz osnovne škole a 30% prijavljenih radova iz srednje škole.

Kriteriji analize

Zbog heterogenosti radova pristiglih na natječaj, bilo je potrebno odrediti generalne ali i specifične kriterije analize radova. Generalni kriteriji vrijede za sve radove, a specifičnim kriterijima se analizira aspekt karakterističan samo za određenu vrstu rada. Neki od općih kriterija koji su korišteni u istraživanju, a sukladni su postavljenim ciljevima su bili: prisutnost tjelesnog odnosno verbalnog nasilja, tipovi ovakvog nasilja, spol nasilnika, spol žrtve, prisutnost emocija, kojih emocija, prikaz empatije, svijest o emocionalnom stanju druge osobe, prisutnost slogana, karakteristike savjeta koji su učenici davali. Specifični kriteriji razlikovali su se među vrstama rada. U filmovima se opažalo: je li napadač dio grupe, i nasilne reakcije žrtve na napadača. U

pričama je opažana: općenitost obrađivane teme, prisutnost vlastite definicije tolerancije, vlastite definicije nenasilnog rješavanja sukoba i prihvaćanje vlastite odgovornosti u rješavanju sukoba. U pjesmama i sloganima su opažane: igra riječi, rima, prijedlozi za promjenu i širenje tolerancije, tema i sadržaj rada. U stripovima je bila opažana: originalnost likova, kvaliteta crteža, koherentnost priče te sukladnost naslova stripa, teme stripa i njegove izvedbe. U plakatima je opažana: autentičnost slogana, na koga je usmjerena tolerancija, tehnika rada i zahtjevnost rada.

Svaki je rad zasebno analiziran, od strane dvočlane ocjenjivačke komisije, koja je prethodno zajednički utvrdila kriterije procjene, pregledom svih radova.

Indikativni odgovori su evidentirani kao kategorijalne varijable; dihotomne, trihotomne ili politomne varijable, neovisno o tome radi li se o generalnim ili specifičnim kriterijima analize. Neke varijable su bile opažane na kontinuiranoj ljestvici. U pričama je opažana općenitost obrađivane teme na skali od pet točaka gdje je 1 značilo u potpunosti konkretan, a 5 u potpunosti općenit pri čemu je točka 3 označavala neutralnu poziciju. Originalnost likova je u stripovima procjenjivana na skali od 1 do 3 gdje je 1 značio niti originalan niti neoriginalan, dakle tipičan, odnosno prosječan lik, a 3 u potpunosti originalan lik. Kvaliteta crteža stripa je procjenjivana na skali od 1 do 5 pri čemu je 1 značilo u potpunosti loš, 3 je bila neutralna točka na skali (niti dobar niti loš), a 5 je značilo u potpunosti dobar lik. Koherentnost priče stripa se odnosila na to da strip ima osnovnu misao vodilju koja se proteže kroz cijeli rad te se može neprekinuto pratiti. Ova je karakteristika ocjenjivana na skali od 1 do 5 gdje je 1 značilo u potpunosti nekoherentan, a 5 u potpunosti koherentan.

Rezultati

Najzanimljiviji i najrelevantniji rezultati ovog istraživanja tiču se prikaza empatije i svijesti o emocionalnim stanjima drugih osoba, prisutnosti prevencije sukoba, prisutnosti procesa rješavanja sukoba, razlozima nasilja, porukama za promjenom koje se šalju radovima, te odgovornosti za rješavanje problema.

U tablici 1. vidljiv je postotak pojavljivanja različitih pokazatelja tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba za video radove, priče i stripove.

Tablica 1.

Prisutnost različitih pokazatelja tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba

Varijabla	Video (N=20)	Priče (N=20)	Stripovi (N=26)
Prevenција sukoba	5,60%	12,80%	11,50%
Proces rješavanja sukoba	11,10%	12,80%	15,40%
Empatija	22,20%	41%	26,90%
Svijest o emocionalnom stanju druge osobe	27,80%	69,20%	34,60%

S obzirom na postotke prikazane u tablici, uočljivo je da video radovi imaju najmanju količinu prikaza prevencije sukoba, procesa rješavanja sukoba, empatije i svijesti o emocionalnom stanju druge osobe. Naprotiv, u pričama su prevencija sukoba, empatija te svijest o emocionalnom stanju druge osobe gotovo dva puta zastupljeniji nego u video radovima. Stripovi imaju donekle elaboriran prikaz empatije i sadrže svijest o emocionalnom stanju druge osobe, iako je on sličan onom prikazan u video radovima.

Uzevši u obzir ove pokazatelje, vidimo da su prevencija i proces rješavanja sukoba vrlo šturo prikazani u sve tri vrste rada, ali da priče sadrže najviše opisa empatije i emocionalnih stanja drugih osoba.

Tablica 2.

Postotak različitih tipova nasilja i nedostatka razloga nasilja za pojedinu vrstu rada

Varijabla	Video (N=20)	Priče (N=20)	Stripovi (N=26)
Tjelesno nasilje	65%	20,50%	57,70%
Verbalno nasilje	78,90%	25,60%	65,40%
Razlog nasilja nije naveden	58,80%	53,80%	69,20%

Iz pregleda tablice 2., vidljivo je da su video radovi i stripovi prilično nasilne tematike, a priče nešto manje nasilnog sadržaja. Unatoč velikoj agresiji koja je prikazana, razlozi nasilja nisu otkriveni u većini od ovdje navedenih radova. Tamo gdje su razlozi nasilja prikazani mogu se svesti na vanjske karakteristike žrtve (frizura, odjeća...), slabiji socijalni status, pripadnost različitoj naciji, vjeri ili subkulturi ili rasi. Ovi se razlozi javljaju u različitim kombinacijama, prvenstveno u pričama i video radovima. U video radovima i plakatima se mogu jasno razaznati spol nasilnika i žrtve, a njihova je zastupljenost različita ovisno o vrsti rada. U filmovima nasilnici su dječaci u 23,5% slučajeva a, u 47,1% slučajeva nasilnici su djevojčice. Djevojčice i dječaci su nasilnici u 29,4% slučajeva. U 17,6% slučajeva žrtve su dječaci, 64,7% slučajeva su djevojčice, a u 17,6 % slučajeva i žrtve su i dječaci i djevojčice. Plakati pružaju malo drugačiju perspektivu. Nasilnik je u 73,9% slučajeva

muškarac/dječak, u 17,4% slučajeva se radi o djevojčici, a u 8,7% slučajeva se radi o djevojčicama i dječacima. Kada govorimo o spolu žrtve 73,9% žrtava su dječaci, 21,7% žrtava djevojčice a u 4,3% slučajeva i dječaci i djevojčice.

U pjesmama i sloganima se najbolje mogla očitovati poruka natječaja. Gotovo sve pjesme ističu promjenu i/ili daju svoje prijedloge za promjenu nasilnog *statusa quo*. Pri tome 7 radova (35%) prvenstveno predlaže prijateljstvo i ljubav, 2 (10%) borbu protiv nasilja, 1 (5%) komunikaciju, 2 prihvaćanje sebe (10%), 5 (25%) prihvaćanje drugih, a 2 (10%) prihvaćanje i svoje i tuđe različitosti. Nadalje, samo mali broj radova govori o konkretnijim poželjnim postupcima (ne rugaj se/nauči izraziti svoje mišljenje/razgovaraj), dok ostali daju općenitije prijedloge utemeljene na vrijednostima mira, ljubavi, prijateljstva, tolerancije.

Svi slogani sukladni su temi natječaja i govore o toleranciji, odnosno o prihvaćanju i uvažavanju različitosti. Pri tome se oko trećine radova (6, odnosno 40%) bavi prvenstveno temom nasilja, odnosno važnosti nenasilja. Gotovo svi radovi govore o važnosti promjene te šalju poruku što se treba promijeniti, što treba činiti, kako svijet treba izgledati. Trećina tih poruka (5 slogana) bavi se borbom protiv nasilja, 2 naglašavaju komunikaciju, 3 prijateljstvo i ljubav, a ostali prihvaćanje vlastite i tuđe različitosti.

Plakati su u 85,7% slučajeva imali naglašenu poruku kojom su upućivali na promjene potrebne u okolini. U 63,2% slučajeva poruka je proaktivna, odnosno upućuju na poželjno ponašanje i potiču pojedinca da preuzmu inicijativu. Poruke kojima se poručuje i opisuje nepoželjno ponašanje ima u 10,5% radova, a u 26,3% radova prisutna je kombinacija proaktivnih i nepoželjnih poruka. Poruke u 57,9% slučajeva naglašavaju potrebu da pojedinac započne promicati toleranciju počevši od samoga sebe, u 21,1% slučajeva govori se o promicanju tolerancije na globalnoj razini, a u istom tolikom postotku poruke upućuju na potrebu za promicanjem tolerancije na individualnoj ali i globalnoj razini.

Možemo zaključiti da su poruke koje šalju slogani, pjesme i plakati pozitivnog predznaka, dok u stripovima i video uradcima prevladavaju sadržaji negativne i nekonstruktivne naravi.

Odgovornost u rješavanju sukoba se mogla u većem broju opaziti u pričama, te je preuzimanje odgovornosti uočeno u trećini (33,3% slučajeva od 20). U video uradcima i stripovima preuzimanje odgovornosti se javlja ili u malom stupnju ili njena važnost nije prepoznata. Primjerice, u video radovima učenici se pozivaju na autoritet koji preuzima odgovornost u rješavanju

sukoba te sami ne preuzimaju inicijativu, a takav je trend uočljiv i u stripovima.

Rasprava

Rezultati ovog istraživanja upućuju na izraženu prisutnost nasilja u učeničkim radovima, kao i nizak stupanj empatičnosti, svijesti o emocionalnom stanju druge osobe i odgovornosti u rješavanju sukoba.

Ovi rezultati ukazuju na sveprisutne i zabrinjavajuće pojave nasilja i nedostatka razumijevanja za ostale članove zajednice. Slični rezultati su dobiveni u istraživanju Centra za mirovne studije (2014) o vršnjačkom nasilju, percepciji škole, ali i prijedlozima poboljšanja iz perspektive učenika i nastavnika. Prema podacima Centra za mirovne studije, oko tri četvrtine ispitanih učenika je bilo povremeno ili često objektom ili/i subjektom verbalnog, tj. emocionalnog nasilja koje se očitovalo kao ogovaranje, te nazivanje pogrdnim imenima čemu je svjedočilo oko dvije trećine ispitanih učenika. Oko polovica ispitanih učenika je povremeno ili često bila žrtvom i/ili počiniteljem tjelesnog nasilja u obliku namjernog guranja, ili udaranja. Rezultati ovog istraživanja govore u prilog već provjerenim spoznajama o spolnim razlikama među dječacima i djevojčicama. Niz istraživanja (Dodge i Schwartz, 1997; Coie i sur., 1999; McFadyen-Ketchum, 1996; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) su uvrđili da su dječaci skloniji otvorenoj tjelesnoj agresiji a djevojčice prikrivenom izražavanju agresije kao što je ogovaranje, klevetanje ili širenje glasina. U slučaju filmova gdje dominira verbalno nasilje, djevojčice su nasilnice u većem broju slučajeva dok stripovi pružaju nejasniju sliku, s obzirom na to da su dječaci dominantno nasilnici a verbalno nasilje dominira u većini radova. Prisutnost nasilnog ponašanja implicira odsustvo svijesti o emocionalnim stanjima druge osobe (Cappadocia i sur., 2012; Gini i sur., 2007), što je vidljivo u rezultatima ovog istraživanja. Kao što Cappadocia i sur. (2012) navode, empatična reakcija uključuje prikladnu emociju poput suosjećanja za tuđu patnju i ponašanja kojima se patnja može ublažiti, tako da s dozom zabrinutosti možemo polemizirati o razini empatije prisutne među učenicima osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj, ili barem onima koji su željeli sudjelovati u kreativnom natječaju na temu tolerancije.

S obzirom na to da je empatija jedan od presudnih čimbenika za održavanje skladnih međuljudskih odnosa, potrebno je proučiti što se sve odvija u podlozi odnosa koji se javljaju u sukobu.

Otežanom rješavanju narušenih međuljudskih odnosa doprinosi i nedostatak povjerenja među sukobljenim stranama. Mnogobrojna istraživanja su proučavala koncept povjerenja koju Newton (2004) opisuje kao optimizam, vjerovanje u suradnju, sigurnost da osobe mogu premostiti razlike te da ljudi mogu imati zadovoljavajući društveni život. Obrasci odnosa opisani Wilmot i Hockerovim modelom odnosa u sukobu su u istraživanju Karakuş i Savaş (2012) dovođeni u vezu s povjerenjem, suradnjom roditelja i škole te nastavnikovim načinima održavanja discipline. Zaključak je da odnos između učenika i nastavnika temeljen na povjerenju dovodi do boljeg akademskog uspjeha učenika (Karakuş i Savaş 2012). Također su pokazali da suradnja roditelja i nastavnika dovodi do većeg uzajamnog povjerenja kao i povjerenja između nastavnika i učenika. Mogli bismo zaključiti da izgradnja međusobnog povjerenja vodi pozitivnoj lančanoj reakciji koja se prenosi i na odnose s drugim ljudima.

Drugi pogled na povjerenje (Tschannen-Moran, 2004; prema Karakuş i Savaş, 2012) ga opisuje kao otvorenost prema drugima na temelju uvjerenja da su drugi dobronamjerni, poštteni, otvoreni i povjerljivi. U kontekstu odnosa u sukobu, najviše se povjerenja iskazuje u suradnji prilikom rješavanja sukoba što donosi korist objema stranama. Povjerenje se iskazuje i u slučaju prilagodbe, ali na korist jedne od osoba u sukobu.

Sadržaji plakata i priča donekle upućuju na empatiju i proaktivnost koja uključuje povjerenje, ali ta količina prikaza je i dalje zabrinjavajuće niska uzevši u obzir pozitivne posljedice koje povjerenje ima na međuljudske ili međugrupne odnose.

Rješavanje sukoba otežava i njegova negativna percepcija, s obzirom na to da se sukob često doživljava kao prepreka, a ne kao prilika za osobni razvoj. Preuzimanje individualne odgovornosti za trenutno stanje ali i nalaženje rješenja problema je od vitalne važnosti za poboljšanje međuljudskih odnosa, ali i ono često izostaje, kako je utvrđeno i ovim istraživanjem. Naime, proces rješavanja sukoba je rijetko kada prikazan u radovima pristiglim na natječaj, pa se postavlja pitanje o tome koliko učenici poznaju proces rješenja sukoba.

U dobivenim rezultatima i razlozi su nasilja vrlo rijetko navedeni, tako da je za većinu video uradaka, priča i stripova nemoguće znati zašto se nasilje javilo. Međutim, u manjem broju radova se razlozi nasilja svode na vanjska obilježja žrtve (izgled i pojavnost), socijalni status, pripadnost različitoj naciji, vjeri, subkulturi ili rasi, a javljaju se u različitim kombinacijama, ukazujući na nedostatak tolerancije prema različitostima.

Slični rezultati su dobiveni u istraživanju Centra za mirovne studije (2014) u kojemu se kao razlozi nasilja navode osobine nasilnika (ljubomora, nesigurnost, nedostatak samopouzdanja, nesposobnost za drugačiju reakciju), ali i društveni uzroci kao što su razni oblici različitosti, najčešće žrtve nasilja: nacionalnost, izgled, vjera, odjeća, odabir glazbe, posebne obrazovne potrebe ili invaliditet, zatim imovinsko stanje, obiteljski i ekonomski problemi, nasilje u obitelji; prethodne svađe itd.

Na nasilje se može gledati iz perspektive Bandurine teorije socijalnog učenja, prema kojoj se svako, pa tako i nasilno ponašanje uči. Socijalno učenje nasilnog ponašanja je dobro istraženo, a Werner i Crick (2004), Mesch, Fishman i Eisikovits (2003) navode da vršnjaci imaju značajan utjecaj na stupanj adolescentskog nasilja. U slučaju da se počinje prepoznavati instrumentalna uloga nasilja, može se razviti samoefikasnost s naglaskom na agresivnosti. Takva samoefikasnost može dovesti do pozitivnog stava prema nasilju što rezultira agresijom kao generaliziranim obrascem ponašanja (Avcı, Güçray, 2013). Nasilje, dakle ima i instrumentalnu ulogu te postaje sredstvo da se dođe do cilja. Razni oblici nasilja se uče i putem medija (Anderson, Berkowitz, Donnerstein, Huesmann, Johnson, Linz, Wartella, 2003; prema Avcı, Güçray, 2013), a izloženost nasilnim filmovima, igrama ili video spotovima povećava pojavnost nasilja među adolescentima. S obzirom na to da su učenici osnovnih i srednjih škola izloženi raznim nasilnim sadržajima u medijima, razumljiva je tolika pojavnost nasilja u učeničkim radovima obrađenim u ovom istraživanju. Pojava nasilja se može objasniti i nalazom Avcı, Güçray (2013) koji su pokazali da izloženost nasilju među vršnjacima i medijima pojačava pozitivan stav prema nasilju, te dovodi do više agresije, čime se mogu objasniti i rezultati ovog istraživanja, naročito za video uratke.

Budući da je ovo istraživanje proučavalo zastupljenost nekih pokazatelja tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba u radovima učenika osnovnih i srednjih škola koji su se prijavili na nagradni natječaj u sklopu programa „Oboji svijet šarenim bojama tolerancije“, važno je imati na umu da pojavnost promatranih pojava ovisi i o vrsti prijavljenog rada. Kao što je iz samih rezultata vidljivo, u filmovima i stripovima uočljiva je visoka prevalencija nasilja, a oni radovi koji spominju uzroke nasilja upućuju na netoleranciju prema različitim skupinama. U plakatima možemo vidjeti povećanu sklonost proaktivnom pristupu i preuzimanju inicijative za rješavanje problema, kao i u pjesmama i sloganima, koji šalju pozitivne poruke. Obilježja jedinice analize, (video, plakat, priča, pjesma, strip, slogan)

imaju učinka na to koji aspekti tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba se zamjećuju. To navodi na zaključak da analiza radova mora biti sveobuhvatan proces u koji će se uključiti sve vrste radova, jer u protivnom može doći do pristranih zaključaka o konstruktima koji se opažaju.

S obzirom na to da program Oboji svijet šarenim bojama tolerancije teži promicanju pozitivnih društvenih vrijednosti, potrebno je promisliti koja od proučavanih vrsta radova najviše potiče konstruktivno promišljanje o toleranciji, nenasilju i mirnom rješavanju sukoba. Imajući u vidu pozitivan sadržaj, možemo zaključiti da su to plakati, slogani i pjesme, ali i priče koje omogućuju detaljniji opis misli, ponašanja i osjećaja likova. Zabrinjavajuća prisutnost negativnosti u stripovima, filmovima i donekle pričama upućuje na to da se nasilje uočeno u masovnim medijima uči i preslikava u skladu s Bandurinom teorijom socijalnog učenja. To implicira da je potrebno razmisliti na koje se sve načine može pobuditi svijesti o toleranciji, nenasilju i mirnom rješavanju sukoba u sklopu ovog programa ako želimo da je ono prikazano putem videa ili stripa.

Ovaj se program provodi svake godine, a ovo istraživanje prva je točka u dugoročnom praćenju njegovog uspjeha. Naime, istraživanje, pa i sam natječaj postavljeni su tako da omogućuju praćenje pojavnosti pokazatelja tolerancije, nenasilja i mirnog rješavanja sukoba kroz duži vremenski period. To pretpostavlja longitudinalni istraživački nacrt, modificiran s obzirom na jedinicu analize, kontinuiranu i stabilnu geografsku pokrivenost provedbe programa, osmišljavanje stabilnih indikatora, te praćenje strukturalnih promjena u predmetu mjerenja s obzirom na varijabilne kontekstualne parametre. Na taj način će se moći empirijski utvrditi dugoročan utjecaj programa, jer uzevši u obzir rezultate analize koji se uklapaju u nalaze većeg broja postojećih istraživanja, te spoznaja o intervencijskim programima (npr. Payton i sur 2008; prema Munjas Samarina, Takšić, 2009) potreba za ovakvim programima postoji.

Zaključak

Analiza 141 učeničkog rada na natječaju „Oboji svijet!“ (koji se održava u sklopu obrazovnog programa „Oboji svijet šarenim bojama tolerancije“) ukazuje na relativno visoku sadržajnu prisutnost verbalnog i tjelesnog nasilja, nizak stupanj empatije i svijesti o emocionalnim stanjima drugih, te na manjak prevencije sukoba i prikaza procesa rješavanja sukoba u radovima. Osim toga, razlozi nasilja u većini slučajeva nisu prikazani, a ako jesu indikativni su za manjak tolerancije prema pripadnicima različitih društvenih skupina (navode se: vanjska

obilježja žrtve (izgled i pojavnost), socijalni status, pripadnost različitoj naciji, vjeri, subkulturi ili rasi). Preuzimanje vlastite odgovornosti za rješavanje sukoba i za poboljšanje različitih problemnih situacija se može dvojako protumačiti, ovisno o tome koju vrstu rada promatramo. Uzimajući u obzir stripove i filmove, odgovornost za rješavanje sukoba je rudimentarno prikazana, ali u plakatima se nazire učenička svijest o ulozi vlastite odgovornosti u pokretanju pozitivnih promjena. Važno je imati na umu da je ova analiza obuhvatila šest različitih vrsta radova te da pojavnost indikatora proučavanih koncepata varira u funkciji vrste rada. Ipak, uočljivi su vrlo jasni nedostaci tolerancije, mirnog rješavanja sukoba i nenasilja, što ukazuje na to da je potrebno ulaganje dodatnih napora u osvještavanje i prihvaćanje pozitivnih društvenih vrijednosti kod učenika, a time i u razvoj njihovih emocionalnih i socijalnih vještina.

Literatura

- Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Akin, U. (2014). The predictive role of self-compassion on social well-being in Turkish university students. *Suvremena psihologija* 17 (2014), 1, 53-62.
- Avci, R., Güçray, S.S. (2013). The Relationship among Interparental Conflict, Peer, Media Effects and the Violence Behaviour of Adolescents: The Mediator Role of Attitudes Towards Violence. *Educational Sciences: Therapy & Practice*, 13(4), 2005-2015.
- Bellachi, C., Farina, E. (2012) Feeling and thinking of others: affective and cognitive empathy and emotion comprehension in prosocial/hostile preschoolers. *Aggressive Behavior*, 38, 150-165.
- Blair, R.J.R. (2005). Responding to the emotions of others: Dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations. *Conscious Cognition*, 14, 698-718.
- Butković, A., Bratko, D. (2009). Spolne razlike u taktikama manipulacije-istraživanje parova blizanaca. *Suvremena psihologija* 12 (2009), 2, 271-281.
- Cappadocia, M.C., Pepler, D., Cummings, J.G., Craig, W. (2012). Individual motivations and characteristics associated with bystander intervention during bullying episodes among children and youth. *Canadian Journal of School Psychology*, 27, 201-2016.
- Centar za mirovne studije (2014). Nasilje ostavlja tragove-zvoni na nenasilje-prikaz rezultata istraživanja o vršnjačkom nasilju i pregled programa prevencije vršnjačkog nasilja. Zagreb,
- Ćosić, I., Buljan Flander, G., Karlović, A. (2002). Povezanost zlostavljanja u djetinjstvu i nekih aspekata psihičkog funkcioniranja adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5, 191-205.
- Davis, M. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 85.
- Farley, M., Patsalides, B.M. (2001). Physical symptoms, posttraumatic stress disorder, and healthcare utilization of women with and without childhood physical and sexual abuse. *Psychological Reports*, 89, 595-606.
- Gini, G., Albeiro, P., Benelli, B., Altoe, G. (2007). Does empathy predict adolescents bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior*, 33, 467-476.

- Hamilton, C.E., Brown, K.D. (1998). The repeat victimization of children: should the concept be revised? *Agression and Violent Behaviour*, 3, 47-60.
- Higgins, D.J., McCabe, M.P. (1998). Parent perceptions of maltreatment and adjustment in children. *Journal of Family Studies*, 4, 53-76.
- Higgins, D.J., McCabe, M.P. (2000). Multy-Type Maltreatment and the Long-Term Adjustment of Adults. *Child Abuse Review*, 9, 6-18.
- Karakuş, M., Savaş, A.C. (2012). The Effects of Parental Involvement, Trust in Parents, Trust in Students and Pupil Control Ideology on Conflict Management Strategies of Early Childhood Teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice, Special Issue, Autumn, 2977-2985*.
- Kelly, A.C., Zuroff, D.C., Shapira, L.B. (2009). Soothing oneself and resisting self-attacks: The treatment of two intrapersonal deficits in depression vulnerability. *Cognitive Therapy and Research*, 33, 301-313.
- Kuterovac Jagodić, G. (2003). Emocionalno opismenjavanje: novi izazovi za predškolske ustanove. *Zbornik radova XV simpozija socijalne pedijatrije*, 51-53.
- Ladd, B.K., Skinner, K. (2002). Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimizations. *Developmental Psychology*, 38, 267-278.
- Mesch, G. S., Fishman, G., & Eisikovits, Z. (2003). Attitudes supporting violence and aggressive behavior among adolescents in Israel: The role of family and peers. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 1132-1148.
- Mihaljević, F. (2009). Struktura raspoloženja, tehnike samoregulacije i ličnost. *Suvremena psihologija 12 (2009)*, 2, 243-256.
- Munjas Samarin, R., Takšić, V. (2009). Programi za poticanje emocionalne i socijalne kompetencije kod djece i adolescenata. *Suvremena psihologija 12 (2009)*, 2, 355-371.
- Neff, K.D. (2003b). The development and validation of scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2, 223-250.
- Neff, K.D., Beretvas, S.N. (2012). The role of self – compassion in romantic relationships. *Self and Identity*, 12, 78-98.
- Newton, K. (2004). Social trust: Individual and cross-national approaches Portuguese. *Journal of Social Science*, 3 (10), 15-35.
- Schwartz, D., Proctor, L.J. (2000). Community violence exposure and children's social adjustment in the school peer group: The mediating roles of emotion regulation and social cognition. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 670-683.
- Sesar, K. (2009). Istraživanja izloženosti višestrukom zlostavljanju u djetinjstvu. *Suvremena psihologija 12 (2009)*, 2, 339-354.
- Tatalović Vorkapić, S., Vlah, N., Mejovšek, M. (2012). Stavovi prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima. *Suvremena psihologija*, 15 (2012), 2, 141 – 156.
- Werner, N. E., & Crick, N. R. (2004). Maladaptive peer relationships and the development of relational and physical aggression. *Social Development*, 13, 495-514.

Summary

„Paint the World“ is a contest organised by Forum for Freedom in Education aimed at promotion of tolerance and non-violent conflict resolution among elementary and secondary school students. Aim of the analysis was to assess the prevalence and quality of tolerance, nonviolence and non-violent conflict resolution depicted in materials submitted to the contest. There was 121 work analysed of which 20 films, 39 stories, 20 poems, 26 comics, 15 slogans and 21 poster.

Prior to the analysis, general and specific criteria of assessment have been set, taking into account the specificities of works submitted.

General criteria were: gender of the offender, gender of the victim, presence of physical violence, presence of verbal violence, types of verbal violence, presence of emotion, types of emotion, manifestation of empathy, awareness of the emotional state of the other person, presence of a slogan, characteristics of advice that the students gave.

Specific criteria have differed due to the type of works submitted and included: offender as a part of group, violent reactions of victim towards the offender; universality of theme, presence of a personal definition of tolerance, personal definition of nonviolent conflict resolution, acceptance of responsibility in conflict resolution; suggestions for tolerance spreading, theme and content in work; character originality, drawing quality, story coherence; slogan authenticity, person that tolerance is directed to, work technique, work complexity.

The amount of empathy and awareness of emotional states of other people is relatively low in all works, but, on the other hand, empathy can be mainly detected in stories. Responsibility for problem solving is not present in a great amount, and the lack of conflict prevention is noticeable. Rudimentary depictions of peaceful conflict resolution raise the question of student's perceptions of this process and their knowledge of ways in which it can be implemented.

Key words

creativity, prevention, tolerance